

Dordrecht Ondergronds 21

Gemeente Dordrecht, Plangebied "Post 120" aan de Johan de Wittstraat 120.

Een bureauonderzoek en een inventariserend
veldonderzoek door middel van boringen.

Dorst, M.C.

Foto uit 1975 van de bouw van het postkantoor in het plangebied aan de Johan de Wittstraat 120, gezien in zuidelijke richting vanaf de kruising met de Vest/Spuiboulevard (beeldbank DiEP, inventarisnr. 552_304704).

2011

Colofon	
ISSN	1876-2379
ISBN	n.v.t.
Tekst	M.C. Dorst
Redactie	J. Hoevenberg
Afbeeldingen	Gem. Dordrecht, Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Vormgeving	Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Drukwerk	Afd. Ruimtelijke Realisatie/Archeologie
Uitgave	Gemeente Dordrecht, juli 2011
<p>Gemeente Dordrecht Sector Stadsontwikkeling Afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie</p> <p>Postbus 8 3300 AA Dordrecht T (078) 639 64 02 monarch@dordrecht.nl www.dordrecht.nl/archeologie</p>	
© Gemeente Dordrecht, 2011	
<p>Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.</p>	

Inhoud

1. Inleiding	4
1.1 Algemeen	4
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens plan- en onderzoeksgebied en het bureauonderzoek	6
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik	6
2.2 Geplande werkzaamheden	7
2.3 Bureauonderzoek	7
2.4 Archeologische verwachting en advies	14
3. Doel- en vraagstellingen	15
4. Veldwerk	16
4.1 Methoden	16
4.2 Onderzoeksresultaten	16
4.2.1 Lithostratigrafie	16
4.2.2 Archeologie	18
5. Conclusies en aanbeveling	19
Literatuur	20
Afkortingen	21
Bijlage 1. boorbeschrijvingen	22

1. Inleiding

1.1 Algemeen

Het plangebied "Post 120" te Dordrecht zal op korte termijn heringericht worden. In een klein deel hiervan zal de aanwezige bebouwing worden gesloopt en zal aansluitend nieuwbouw plaatsvinden. In dit deel, aan de Cornelis de Wittstraat 42-44, kan ook ongeroerde grond vergraven worden, waarbij mogelijke archeologische waarden verstoord kunnen worden. Op de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht geldt voor de locatie een middelmatige verwachting op aanwezigheid van archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen. Dit is gebaseerd op de ligging in het komgebied van de (laatmiddeleeuwse) rivieren de Dubbel, Merwede (en de Oude Maas). In opdracht van Dudok Projectontwikkeling uit Dordrecht is door de Afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie van de gemeente Dordrecht een inventariserend booronderzoek uitgevoerd.

Voor de uitvoering van het veldwerk zijn enkele onderzoeksvragen in het Plan van Aanpak in de offerte¹ opgesteld en geaccordeerd door de bevoegde overheid, de gemeente Dordrecht. Het (hoofd)doel van het onderzoek was het inventariseren van de mogelijkheid of er door de voorgenomen graafwerkzaamheden archeologische waarden kunnen worden verstoord.

Dit document betreft de rapportage van het bureauonderzoek en het veldwerk. Aan de hand van een kort bureauonderzoek is een archeologische verwachting opgesteld, die door middel van een booronderzoek in het veld is getoetst.

De gegevens van het plangebied, de aanleiding voor het onderzoek, de resultaten van het bureauonderzoek en een archeologische verwachting zijn weergegeven in hoofdstuk 2. De doel- en vraagstellingen staan vermeld in hoofdstuk 3 en in hoofdstuk 4 zijn de onderzoeksmethoden en de resultaten van het veldwerk beschreven. Ten slotte zijn in hoofdstuk 5 de conclusies en aanbevelingen verwoord.

---

¹ Dorst, 30-06-2011.

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek	bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen
Projectcode	1110
ARCHIS	
Onderzoeksmeldingsnr.	47670
Vondstmeldingsnummer	n.v.t.
Periode	n.v.t.
Datum onderzoek	20 juli 2011
Plangebied	Johan de Wittstraat 120
Provincie	Zuid-Holland
Gemeente	Dordrecht
Plaats	Dordrecht/19 ^e –eeuwse schil
Toponiem	Post 120
Kaartblad	44A
RD centrumcoördinaat	105.462 / 424.897
Kadastrale gegevens	DDT00, sectie D, percelen 6242, 6772, 5727, 6240, 6241
Opdrachtgever	Dudok Projectontwikkeling Houttuinen 36 3311 CE Dordrecht
Uitvoerder(s)	Gem. Dordrecht, Sector Stadsontwikkeling/Afdeling Ruimtelijke Realisatie
Projectleider	dhr. M.C. Dorst
Autorisatie	
Bevoegde overheid	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek	mevr. H. Kromkamp (afdelingshoofd namens B&W)
Autorisatie rapport	mevr. J. Hoevenberg (senior-archeoloog)
Archivering projectgegevens en vondstmateriaal	
Digitaal	Archief Ruimtelijke Realisatie/Archeologie (www.dordrecht.nl/archeologie) / e-depot Nederlandse Archeologie (http://www.dans.knaw.nl)
Analoog	Archief Ruimtelijke Realisatie en het Stadsdepot/Erfgoedcentrum DiEP

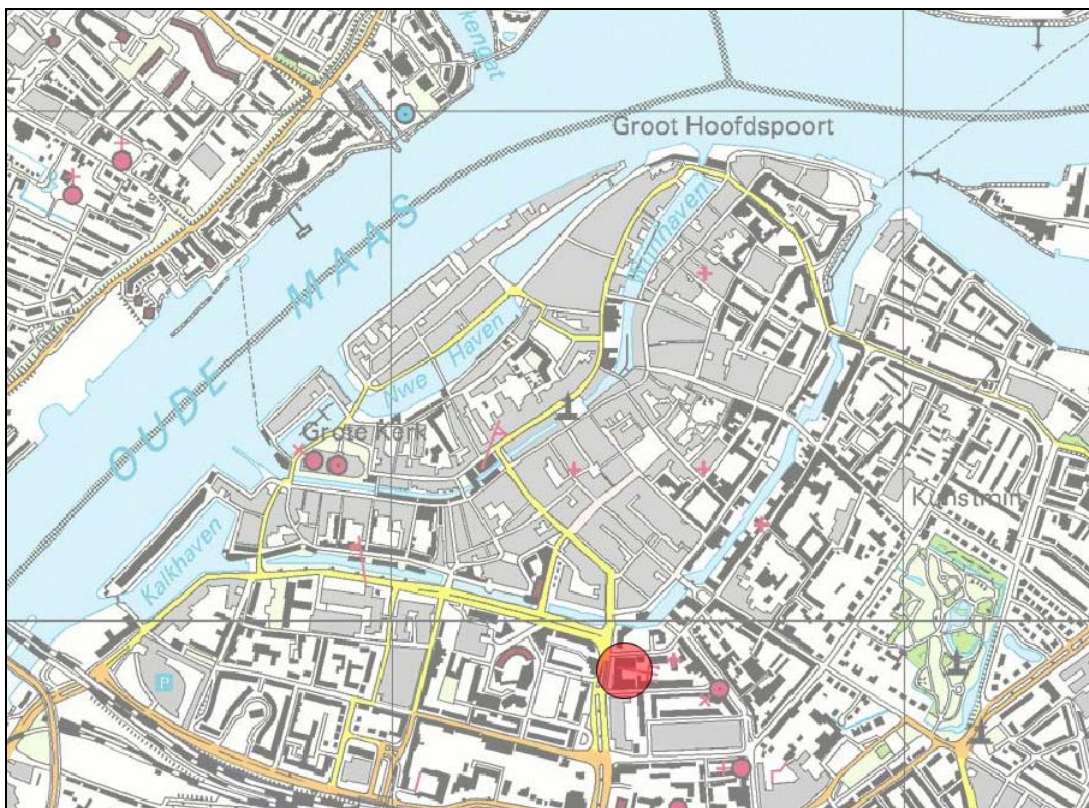
2. Gegevens plan- en onderzoeksgebied en het bureauonderzoek

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

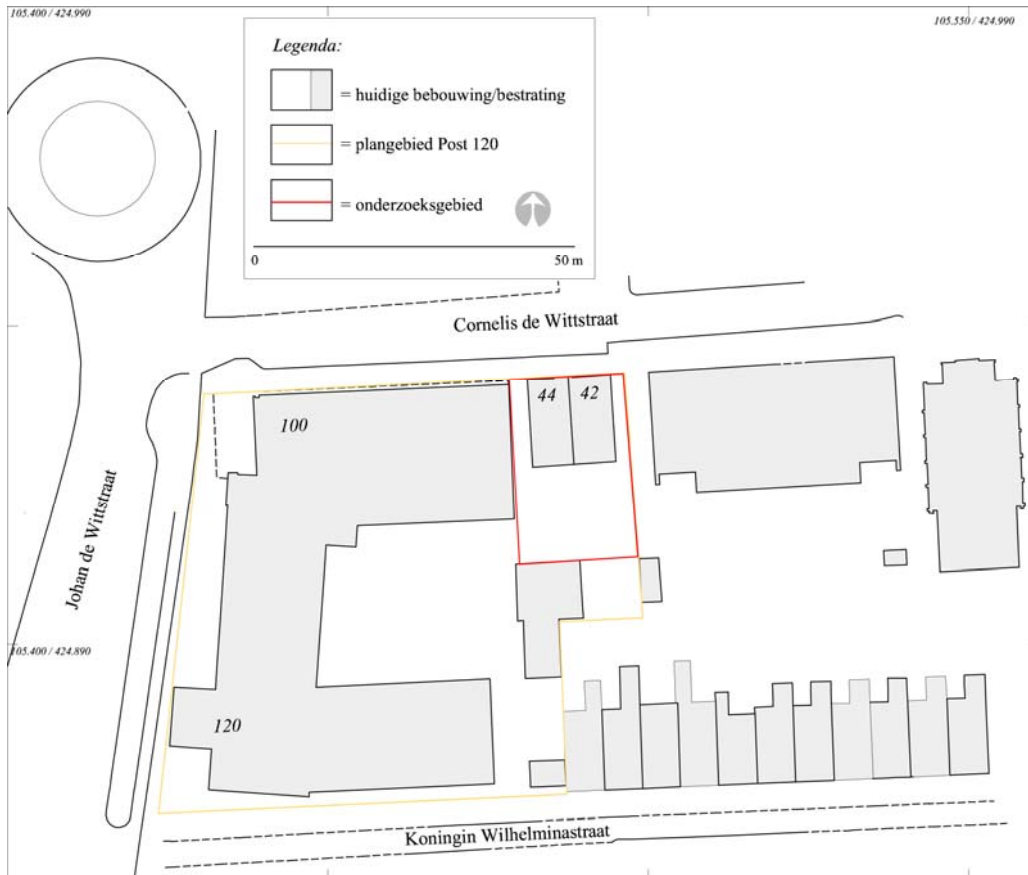
Het plangebied bevindt zich in de 19^e – eeuwse rand van de historische binnenstad. Het is gelegen aan de zuidelijke uitvalsweg Johan de Wittstraat 120, die de verbinding vormt tussen het station en de binnenstad. Het plangebied wordt begrensd door de Johan de Wittstraat in het westen, de Koningin Wilhelminastraat in het zuiden en de Cornelis de Wittstraat in het noorden. Ten oosten is bebouwing aanwezig. (afb. 1 en 2).

Het plangebied heeft een omvang van circa 60 x 70 m. Het terrein is grotendeels bebouwd en betreft een postkantoor dat is ontworpen door- en in opdracht van de Rijksgebouwendienst in het begin van de jaren '60 van de vorige eeuw. Het postkantoor was decennia lang, naast postkantoor en distributiecentrum, één van de twee gebouwen in Nederland waar de distributie en afhandeling van al het telefoonverkeer plaatsvond. Het pand staat sinds kort ook wel bekend als "Post 120".

Het grootste deel van het plangebied is bebouwd. De bodem ter plaatse van de aanwezige hoogbouw (het postkantoor) langs de Johan de Wittstraat is gezien de aanwezige kelders in het verleden al tot grote diepte verstoord. Slechts in een klein deel van het plangebied is vermoedelijk nog sprake van een onverstoord bodem die door de ontwikkelingsplannen zal worden geroerd. Dit betreft de locatie van twee huizen aan de Cornelis de Wittstraat 42 en 44 en de onbebouwde achtertuinen hiervan. De panden zullen worden gesloopt waarna nieuwbouw zal plaatsvinden. Deze locatie meet circa 18 x 30 m en is aangemerkt als onderzoekslocatie.

Afb. 1. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied "Post 120" in de gemeente Dordrecht (rode stip).

Afb. 2. De locatie van het plan- en onderzoeksgebied in detail.

2.2 Geplande werkzaamheden

In het onderzoeksgebied zal nieuwbouw plaatsvinden. De twee bestaande huizen worden gesloopt, waarna een appartementencomplex zal worden gerealiseerd. Het complex zal vrijwel het gehele perceel beslaan. Daarnaast is hier ook de ingang van de parkeerterrein gepland. De maximale verstoringsdiepte is niet bekend. Wel is bekend dat er tot grotere diepte funderingspalen worden geslagen.

2.3 Bureauonderzoek

Lithostratigrafie en landschapsontwikkeling op basis van bekende archeologische en historische gegevens.

Op basis van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht (2009, Kaartbijlage 3) en (boor)onderzoeken die in de directe omgeving van het plangebied zijn uitgevoerd, is de globale bodemopbouw als volgt:

Bodemopbouw

Er worden geen oudere stroomgordelafzettingen in het onderzoeksgebied verwacht. Na het ontstaan van de rivier de Dubbel gedurende de IJzertijd, komt de locatie te liggen in het komgebied van deze rivier, en de ten noorden hiervan gelegen Merwede (afb. 3). Voor het komgebied geldt een middelmatige verwachting op aanwezigheid van archeologische waarden uit de Late Middeleeuwen. Voor de prehistorische perioden geldt een lage/zeer lage verwachting.

Afb. 3. Het onderzoeksgebied (blauwe cirkel) op een uitsnede van de archeologische verwachtingskaart van de gemeente Dordrecht. In paars/donkerblauw zijn de oudere stroomgordelafzettingen van de Uitwijkse Stroomgordel aangegeven. In roze met rood gestippelde zone zijn de geul en oeverwallen van de middeleeuwse Dubbel (zuid) en Merwede (noord) te zien. De groene zone is het (middeleeuwse) komgebied van de Dubbel en Merwede. In bruin is de vermoedelijke middeleeuwse waterweg tussen de Dubbel en de Merwede aangegeven. De rode driehoeken zijn vindplaatsen.

De diepste gelegen afzetting betreft waarschijnlijk het Hollandveen Laagpakket, behorende tot de Formatie van Nieuwkoop. Hierop zal een laag komklei aanwezig zijn, dat is afgezet door de rivieren Dubbel, Merwede (en de huidige Oude Maas). De komafzetting behoort tot de Formatie van Echteld. De top van deze afzetting was ten tijde van de Late Middeleeuwen het leef- /loopniveau. Op basis van een archeologisch onderzoek aan de Spuiboulevard, de Spuiweg en het Kromhout 151,² wordt verwacht dat het verdronken landschap dieper zal liggen dan 2 á 3 m – mv. Hierop zal een pakket zand en klei aanwezig zijn dat is afgezet ten tijde van het zoetwatergetijdengebied het Bergsche Veld. Dit ontstond na de St. Elisabethsvloeden tussen 1421 en 1424. Dit pakket betreft de jongste afzetting die behoort tot de Formatie van Echteld en kan hier een dikte hebben tussen 100 en 400 cm.

Geogenetische geschiedenis

De komafzettingen zijn afkomstig van de rivier die in de Middeleeuwen de Dubbel genoemd werd. Dit was een zijtak van het Oude Maasje, die ten zuiden hiervan stroomde. De Dubbel ontstond mogelijk rond 500-250 vóór Christus.³ De rivier had een licht meanderend karakter en stroomde vanuit het zuidoosten in noordwestelijke richting. De oeverzones waren gedurende de Late Middeleeuwen een favoriete nederzittingslocatie, waarschijnlijk omdat de rivieren ideaal waren voor het transport van landbouwproducten en andere handelsgoederen.

² Paalman *et al.*, 2002. Gemeentelijk projectcode 0201 (Archis OZ-meldingsnr. 31083), Dorst 2011, Gemeentelijke projectcode 1109 (Archis OZ-meldingsnr. 47062), De Boer & Van der Laan 2008, Gemeentelijke projectcode 0809 (Archis OZ-meldingsnr. 29218).

³ Tot voor kort werd aangenomen dat de Dubbel rond 250 na Chr. is ontstaan. De recente vondst van scherven uit de Late IJzertijd en de Romeinse Tijd op een oudere oeverwalafzetting van de Dubbel geeft aan dat deze rivier waarschijnlijk al rond de Midden-IJzertijd is gevormd. Dorst 2011, in prep.

Het is bekend dat de rivieren die hier stroomden geen duidelijk herkenbare oeverwallen hebben gevormd op het (niet-geërodeerde) veenlandschap. Lokaal kunnen wel dikke pakketten rivierafzettingen voorkomen, maar deze lijken alleen te zijn afgezet binnen de maximale stroombreedte van de rivier en kunnen worden geïnterpreteerd als een soort kronkelwaardafzetting.

Het zijn natuurlijke verlandingen van oudere geullopen en het pakket bestaat uit sedimenten die zijn afgezet op locaties waar de stroomsnelheden afnemen na een stroomgordelverlegging. Hierbij worden, vaak op de oudere beddingafzettingen, sedimenten afgezet in de binnenbochten en de zone die tegenovergesteld is aan de richting van de verlegde geul.

Op het niet-geërodeerde veenlandschap hebben de rivieren een laag bruin-bruingrijze, licht venige klei afgezet. Deze heeft gemiddeld een dikte tussen circa 10 en 30 cm. Vanaf circa de 10^e-11^e eeuw werd begonnen met het in cultuur brengen van het veenlandschap, waardoor het geschikt werd voor landbouw en bewoning. Zo ontstond uiteindelijk in de 13^e eeuw de Grote of Zuid-Hollandse Waard. De aanleg van kaden en dijken langs de rivieren in dit rondom bedijkte gebied was waarschijnlijk een eerste noodzaak om het land te beschermen tegen overstromingen. In het kielzog van de ontginning zijn al snel ook achter- en zijkaden (zijdewinde) en uitwateringssluizen nodig geweest. De ontginning en de ermee gepaard gaande ontwatering hadden inklinking van het klei-op-veenlandschap tot gevolg, waardoor het land binnen de Grote Waard steeds lager kwam te liggen. De waterbeheersing werd dus steeds belangrijker, de rivieren moesten buitengehouden en gecontroleerd kunnen worden en regenwater moest adequaat worden afgevoerd. Ook langs de Dubbel zijn mogelijk delen bedijkt geweest. Door een verhoogde activiteit van de rivieren werd het noodzakelijk om het land nog beter te beschermen.

Tussen circa 1270 en 1282 werden ook het Oude Maasje en de Dubbel afgedamd.⁴ In deze dammen zaten naar verwachting wel sluizen, zodat de rivier voor scheepvaart beschikbaar bleef en de waterstand zelf kon worden gereguleerd. Hierdoor werd de rivier echter als het ware 'stilgelegd' en werd het in feite een 'dode' rivier die snel verlandde. Deze door de mens veroorzaakte verlanding is herkenbaar aan een zeer humeuze, zwarte kleiopvulling van de Dubbel, en markeert daarmee de breedte van de afgedamde Dubbelgeul.

Door (illegale) moertering⁵ en een veranderende waterhuishouding in de rivieren, onder andere door de aanleg van de dammen, kwamen de buitendijken van de Grote Waard nog extra onder druk te staan. Het drooghouden van de waard bleek uiteindelijk niet mogelijk en mede ten gevolge van de St. Elisabethsvloeden 1421-1424, overstroonden grote delen. Door dit zoute water konden er in de lagere delen van het overstroomde landschap, met name in de riviergeulen en de sloten, brakwaterkorkkels leven.

Deze komen vaak in grote getale in de bovenste, sterk organische opvullingen voor. Aangezien het milieu kort daarop weer verzoette, zijn deze korkkels niet volgroeid en komen ze voor in levenshouding.⁶

Gezien de (brakke- of) mariene oorsprong kan deze laatste opvulling met brakwaterkorkkels mogelijk gerekend worden tot de Formatie van Naaldwijk.

Als gevolg van de overstromingen werd de landbouwgrond economisch onbruikbaar en uiteindelijk als verloren beschouwd en opgegeven. Tijdens of direct na de overstromingen tussen 1421-1424 werden de nederzettingen vermoedelijk verlaten. Nadat ook de dijken langs de Merwede doorbraken veranderde de Grote Waard in een ondiep zoetwatergetijdengebied, het Bergsche Veld.⁷ Alleen de stad Dordrecht bleef droog en was gedurende deze periode een eilandje in dit binnenwater (afb. 4).

⁴ Henderikx 1977, 199. Van der Ham 2003, 25-26.

⁵ Moertering of selnering is het afgraven, darinckdelven, van het veen voor brandstof (turf) en de winning van zout.

⁶ Het gaat om de tweekleppige *Cerastoderma glaucum* die worden aangetroffen alsof ze in leven waren; dus in een kolonie waarin vrijwel alle exemplaren met gesloten kleppen aanwezig zijn.

⁷ De Biesbosch is een restant van dit getijdensysteem.

Dit is waarschijnlijk al in het jaar 1422 gebeurd.⁸ Gedurende deze periode is een dik pakket grijze klei en zand afgezet; het zogenoemde Merwededek. Dit zijn de jongste afzettingen die gerekend worden tot de Formatie van Echteld. De locatie van het onderzoeksgebied begon gedurende de tweede helft van de 16^e eeuw al weer op- en aan te slibben.

Samengevat zal de bodemopbouw in de onderzoeksgebied, van onder naar boven, bestaan uit:

- het Hollandveen laagpakket behorende tot de Formatie van Nieuwkoop
- komafzetting, mogelijk dieper dan 2 á 3 m – mv aanwezig. Dit behoort tot de Formatie van Echteld
- het zogenaamde Merwededek, de afzettingen van het Bergsche Veld. Deze zijn afgezet toen het gebied na de St. Elisabethsvloeden onder water kwam te staan. De afzettingen dateren van ná circa 1422 tot circa 1603 en betreffen de jongste afzettingen van de Formatie van Echteld. Het pakket kan hier vrij dik zijn, tussen 200 en 400 cm.

Bekende historische en archeologische gegevens

In het verleden zijn er verschillende onderzoeken uitgevoerd in de zone direct buiten de middeleeuwse stad, namelijk aan de Spuiboulevard, de Spuiweg, het Papeterspad en het Kromhout 151.⁹

Opvallend is dat in deze zone het “verdronken” landschap van vóór 1421 meestal sterk is geërodeerd door het water van het Bergsche Veld. Dit zou veroorzaakt kunnen zijn doordat het water door de stadsmuur werd tegengehouden, waardoor hier een actievere geul ontstond. Ook zal het water de aanwezige middeleeuwse stadsgracht breder en dieper hebben uitgesleten. Hierdoor is er langs de rand van de stad een dikker pakket Merwede-afzetting aanwezig. Dit dikkere pakket is ook aanwezig op plaatsen waar de oude komafzetting nog wel aanwezig is. Het dikkere Merwededek wordt dus waarschijnlijk ook veroorzaakt door een actiever proces van opslibbingen in de randzone van de stad.

Tijdens het (boor)onderzoek aan het Papeterspad is de aanwezigheid van (middeleeuwse) bewoningssporen in de top van de komklei vastgesteld. Het verdronken landschap lag hier tussen 3,5 en 4,5 m – mv. Mede door de diepteliggering is hier geen vervolgonderzoek uitgevoerd en is de aard van de bewoning niet bekend.

Op de locatie van de Spuiboulevard/Spuiweg was gedurende de Late Middeleeuwen mogelijk een watergang aanwezig. Mogelijk in de Middeleeuwen, maar zeker ten tijde van het Bergsche Veld werden hier de stadsbinnengrachten gespuid. Het doorspoelen van de grachten resulteerde hier in een dikke lagen stadsafval in het Merwededek.

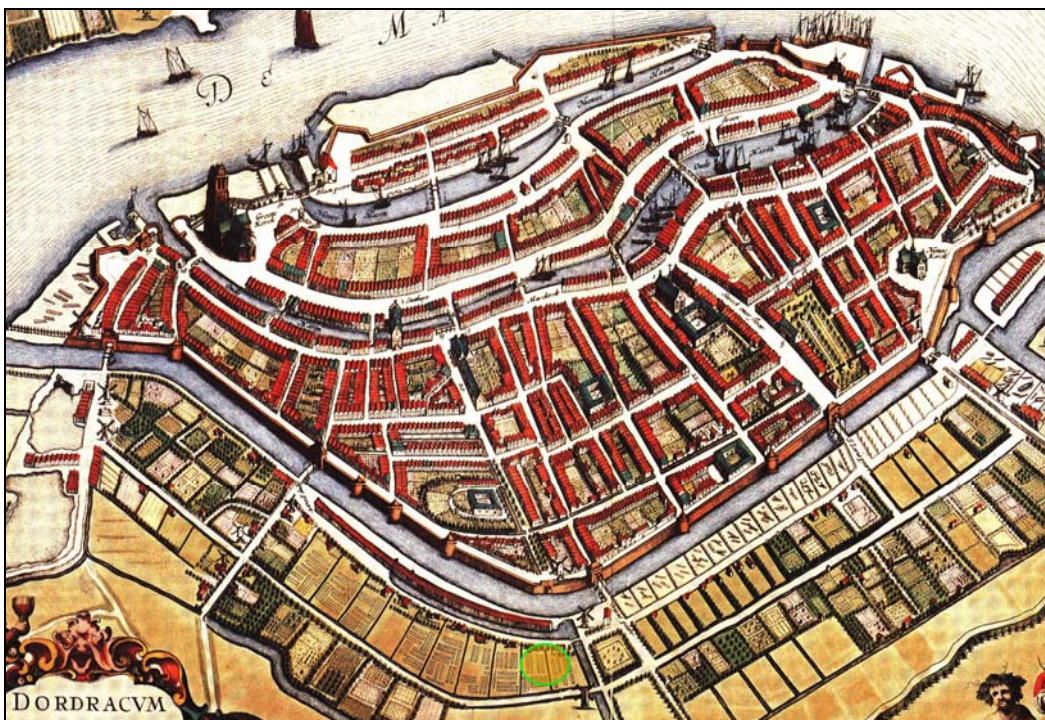
⁸ Wikaart et al 2009, 67 voetnoot 1, refererend aan een aanname van Gottschalk 1975.

⁹ Respectievelijk: Paalman *et al.*, 2002. Gemeentelijk projectcode 0201 (Archis OZ-meldingsnr. 31083), Dorst 2011, Gemeentelijke projectcode 1109 (Archis OZ-meldingsnr. 47062), Dorst & de Boer 2011, Gemeentelijke projectcode 1101 (Archis OZ-meldingsnr. 44690), De Boer & Van der Laan 2008, Gemeentelijke projectcode 0809 (Archis OZ-meldingsnr. 29218).

Afb. 4. De stad Dordrecht op een uitsnede van een tekening van Anthonis van de Wijngaerde uit circa 1560, gezien in zuidoostelijke richting. De stad is geheel omgeven door het water van de Merwede, de huidige Oude Maas en het Bergsche Veld. Op de achtergrond zijn onbebouwde kwelders te zien. De locatie van het onderzoeksgebied is bij benadering weergegeven (rode cirkel).

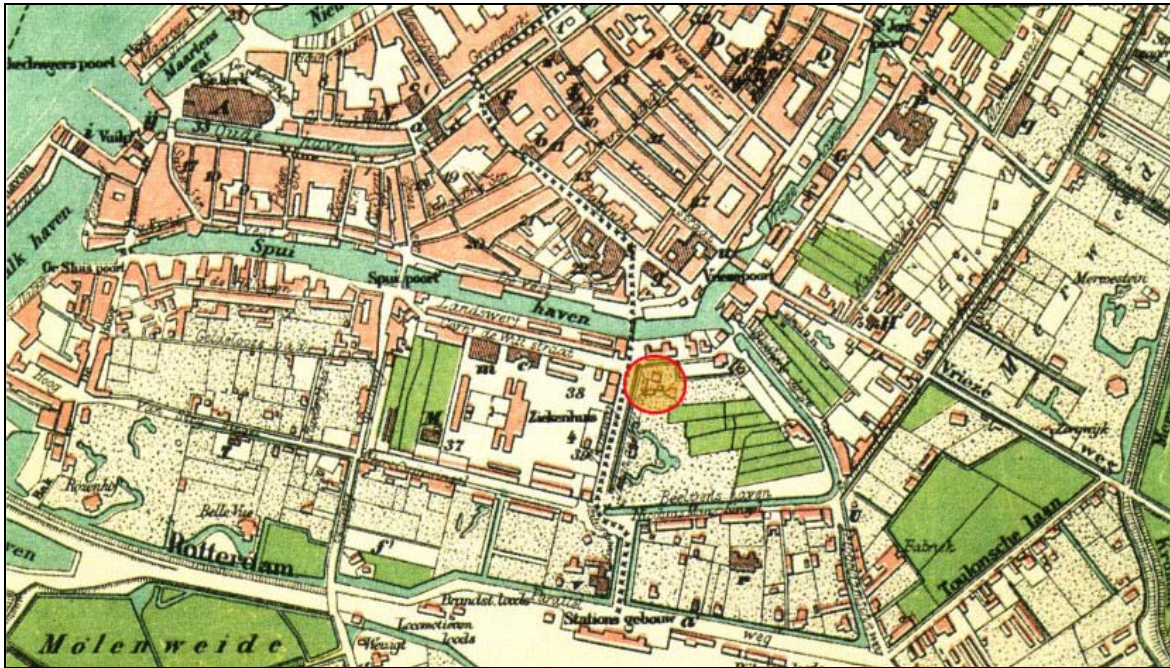
Gedurende de tweede helft van de 16^e eeuw slibt de locatie van het onderzoeksgebied weer langzaam op. Vanaf 1603 is het gebied weer geheel droog en is het omringende land ingepolderd. Op de locatie van het onderzoeksgebied zijn langs de huidige Cornelis de Wittstraat enkele huizen weergegeven. De onbebouwde percelen daarachter werden gebruikt als lakenraam- en/of bleekvelden (afb. 5).¹⁰

Afb. 5. Het onderzoeksgebied bij benadering weergegeven op een uitsnede van een kaart van Janssonius uit 1640-1647 (groene cirkel). Langs de latere Cornelis de Wittstraat zijn huizen weergegeven met daarachter bleekvelden.

¹⁰ Het lakenramen is het opspannen van lakens na het vullen en verven om ze op te rekken en te laten drogen.

Deze onbebouwde situatie blijft lange tijd bestaan. Pas na de aanleg van het station ontstaat de noodzaak tot een snelle, directe verbinding met de oude binnenstad. In de ontwerpfase uit 1872 werd deze nieuwe weg aangeduid als "avenue naar het spoorwegstation" en vanaf 1882 de Johan de Wittstraat genoemd (afb. 6).¹¹

Afb. 6. Het onderzoeksgebied weergegeven op een uitsnede van een kaart uit 1872. Hierop is de nieuwe Johan de Wittstraat aangeduid met een stippellijn die vanaf het station de oude binnenstad in loopt. Op de locatie van het onderzoekslocatie is bebouwing aangegeven.

Gedurende de 19^e eeuw werden er langs de Johan de Wittstraat een aantal grote villa's gebouwd (afb. 6 en 7).

Afb. 7. Een foto uit 1962 van de kruising Johan de Wittstraat – Koningin Wilhelminastraat met daarop de leegstaande villa's in het plangebied.

¹¹ Van Baarsel 1992, 56.

In 1962 worden de villa's in het plangebied gesloopt en in 1975 een zeer groot kantoorpand gebouwd. Deze is ontworpen door de Rijksgebouwendienst en was decennia lang, naast postkantoor en distributiecentrum, één van de twee gebouwen in Nederland waar de distributie en afhandeling van al het telefoonverkeer plaatsvond (afb. 8). De huidige bebouwingssituatie blijft bestaan en het pand zal worden gerenoveerd.

Afb. 8. Een foto uit 1998 met daarop het postkantoor, gezien vanaf een gebouw aan het Achterom in zuid-oostelijke richting (beeldbank DiEP archiefnr. 552_303896).

2.4 Archeologische verwachting en advies

Op grond van bovenstaande informatie kan de volgende archeologische verwachting voor het plangebied worden opgemaakt:

- In het onderzoeksgebied kunnen bewoningssporen uit (met name) de Late Middeleeuwen aanwezig zijn. Deze zullen aanwezig zijn op de komafzettingen van de rivieren die in de Groote Waard aanwezig waren. Verwacht wordt dat deze afzetting dieper ligt dan 2 á 3 m – mv. Ook bestaat de kans dat dit verdrinken landschap is geërodeerd door het water van het zoetwatergetijdengebied het Bergsche Veld, dat ontstond na de St. Elisabethsvloeden van 1421-1424. Verwacht wordt dat er op de onderzoekslocatie sprake is van een relatief dik Merwedek variërend tussen 200-400 cm.
- In de top van het Merwedek kunnen bewoningssporen uit de Nieuwe Tijd aanwezig zijn. Het gaat om bebouwingsresten uit de 17^e – 19^e –eeuw. Deze worden met name verwacht langs de Cornelis de Wittstraat. Door de aanwezige 20^e –eeuwse bebouwing kan aangenomen worden dat deze vermoedelijk sterk verstoord zijn.

Voor het hele Eiland van Dordrecht geldt dat de aan- of afwezigheid van archeologische waarden erg moeilijk te bepalen is door middel van een booronderzoek.

Vrijwel overal de top van het verdrinken (laatmiddeleeuwse) landschap in enige mate geërodeerd, waardoor antropogene pakketten en antropogeen beïnvloede afzettingen (bijv. een akkerniveau of vondstlagen in de komklei op het Hollandveen) in mindere mate herkenbaar zijn. Het inventariseren van de aard, diepteligging en conservering van de lithostratigrafische bodempakketten is daarom een eerste vereiste. Op basis hiervan kan een betere voorspelling gedaan worden over de aan- of afwezigheid van archeologische waarden, vooral uit de Late Middeleeuwen, en de mogelijke locaties en diepteligging daarvan.

Aangezien de aan- of afwezigheid van archeologische bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd (post-middeleeuwen) niet, of in mindere mate, door middel van een booronderzoek kunnen worden vastgesteld, wordt er vanuit gegaan dat historische bronnen, zoals kaarten en teksten hierover voldoende informatie verschaffen.

Door de gemeente Dordrecht is bepaald dat de archeologische verwachting getoetst dient te worden met een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen.

Op basis hiervan kan, na toetsing van de uiteindelijke bouwplannen, eventueel een vervolgonderzoek geadviseerd worden.

3. Doel- en vraagstellingen

Het hoofddoel van het veldwerk is het inventariseren van de mogelijkheid dat bij de voorgenomen ontgraving archeologische waarden verstoord gaan worden. Indien dit zo is, dan zal een aanbeveling geformuleerd worden hoe om te gaan met deze archeologische waarden.

Voor het veldwerk zijn de volgende vraagstellingen geformuleerd:¹²

1. Hoe is de bodemopbouw in het plangebied? En specifiek, wat is de diepteligging en conservering van het "verdronken" (laatmiddeleeuwse) landschap?

2. Zijn er archeologische indicatoren aanwezig die wijzen op de aanwezigheid van bewoningssporen uit, met name, de Late Middeleeuwen En zo ja, wat zijn hiervan de aard, locatie en diepteligging?

3. Zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van andere (dan bovengenoemde) archeologische waarden in het plangebied? En zo ja, wat is hiervan de aard, locatie, diepteligging en mogelijke datering?

---

¹² In plan van aanpak in de offerte (Bijlage 1), d.d. 30 juni, geaccordeerd door de bevoegde overheid.

4. Veldwerk

4.1 Methodes

Het archeologisch onderzoek, dat plaatsvond op 20 juni 2011, is uitgevoerd door middel van boringen. De werkzaamheden zijn verricht door dhr. M.C. Dorst (gemeente Dordrecht). Het onderzoek is uitgevoerd volgens de richtlijnen voor prospectief booronderzoek conform de KNA 3.2 en de door het bevoegd gezag geaccordeerde PvA. De bevoegde overheid is de gemeente Dordrecht. In totaal zijn drie boringen gezet (afb. 9, 10).

4.2 Onderzoekresultaten

Allereerst zal de lithostratigrafie van de beide onderzoeksgebieden worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

4.2.1 Lithostratigrafie

De lithostratigrafische profielen van de boringen zijn afgebeeld in afbeelding 9. De boorbeschrijvingen zijn weergegeven in bijlage 1. De aangetroffen bodemafzettingen zijn, van beneden naar boven, in te delen in de volgende vier lithostratigrafische eenheden:

Organisch pakket A

Het diepst aangeboorde pakket bestaat uit bruin, mineraalarm tot licht kleilig (bos)veen met resten van (wortel)hout. Van dit pakket is alleen de top aangeboord, de dikte is niet bepaald. Het pakket is in alle boringen aangetroffen (afb. 9).

De top van het veen was op (relatief) grote diepte aanwezig, namelijk tussen 4,32 m – NAP (B2) en 4,05 m – NAP (B3). In boring 1 was de top geërodeerd. Organisch pakket A behoort tot de Formatie van Nieuwkoop: het Hollandveen Laagpakket.

Klastisch pakket 1

In de boringen 2 en 3 is op het veen een laag lichtbruine, venige klei aangetroffen. In boring 3 waren hierin veenbrokjes en mogelijk kleine houtskoolpuntjes aanwezig. De top lag tussen 4,9 m – mv (4,16 m – NAP, B2) en 4,7 m – mv (3,95 m – NAP, B3). De afzetting heeft een gemiddelde dikte van 13 cm. In boring 1 is dit oude landschap geërodeerd door het water van het Bergsche Veld. Het betreft een komafzetting die is afgezet vóór de St. Elisabethsvloeden tussen 1421 en 1424 en kan dateren vanaf circa de midden IJzertijd.¹³ Ten minste gedurende de Late Middeleeuwen was de top van deze afzetting het loop-/leefniveau. Het pakket behoort tot de Formatie van Echteld.

Klastisch pakket 2

In alle boringen is op de oudere afzettingen een pakket klei en zand aanwezig. Het diepst gelegen traject bestaat uit lagen grijs zand met klei- en detrituslagen (afb. 9). Hierin zijn zoetwaterschelpen aanwezig. Dit traject is afgezet toen het gebied na de St.

Elisabethsvloed onder water kwam te staan; het Bergsche Veld. Het bovenste traject is rommeliger en er zijn (lagen) met baksteenpuin aanwezig. Dit traject is vermoedelijk afgezet in de periode dat het gebied soms alweer tijdelijk weer droog lag. Mogelijk werd hier, net als aan de Spuiboulevard, stadsafval gedeponeed of bij laag water gespuid. Bij hoogwaterstanden van het Bergsche Veld vonden er opslibbingen plaats.

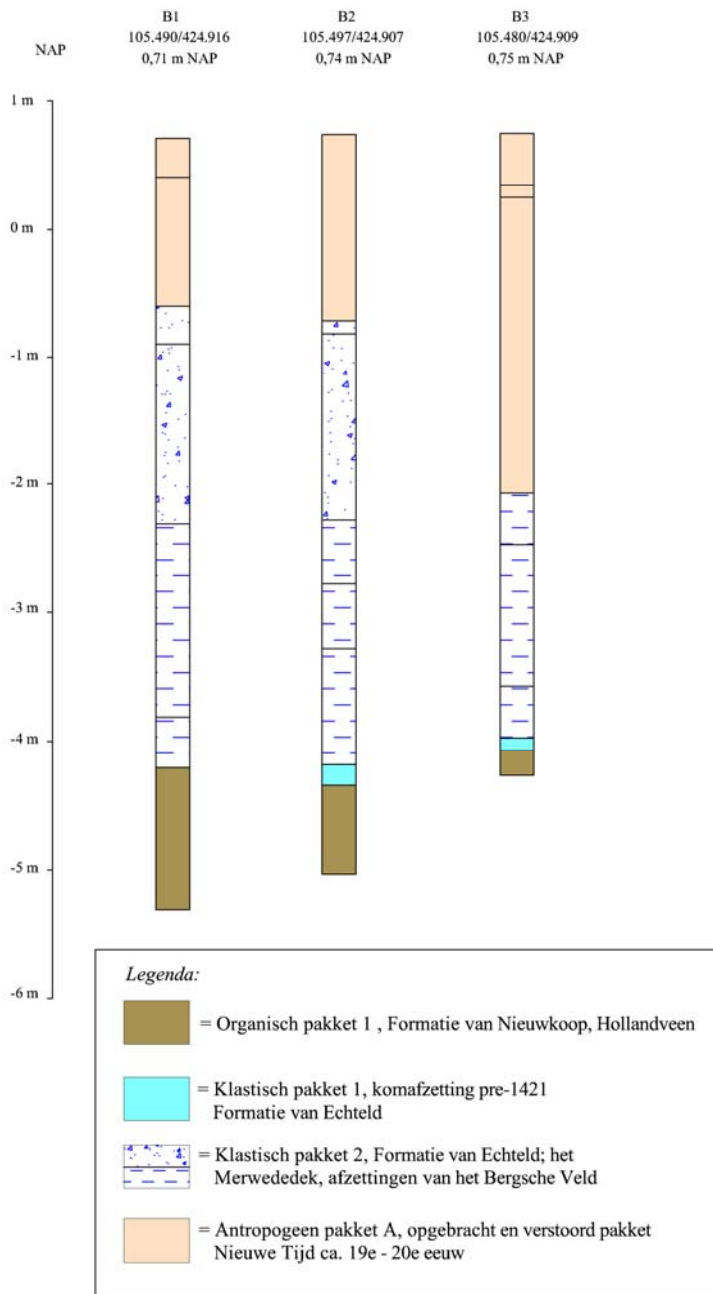
¹³ Dorst in prep.

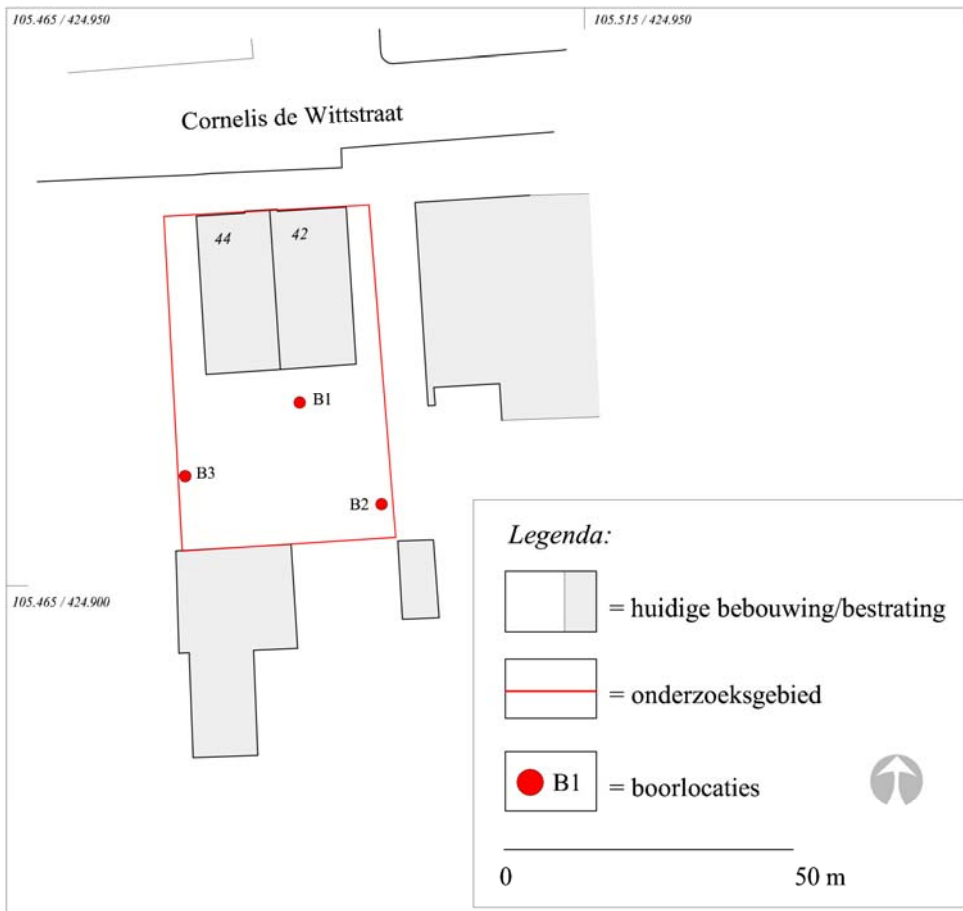
Het pakket heeft een dikte van circa 350 cm en de top is ten dele verstoord door bouwactiviteiten in de 20^e eeuw. Klastisch pakket 2 is het zogenoemde Merwededek dat is afgezet tussen circa 1421 en het midden van de 16^e eeuw. Dit zijn de jongste afzettingen die behoren tot de Formatie van Echteld.

Antropogeen pakket A

Het bovenste bodempakket bestaat uit opgebracht bouwzand met puin. Dit pakket heeft een dikte van circa 140 cm. In boring 3 was de bodem tot 2,8 m – mv vergraven, vermoedelijk tijdens de aanleg van het postkantoor (afb. 9). Het zandpakket en de vergraving dateren uit de 20^e eeuw.

Afb. 9. Een geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw in het onderzoeksgebied. Voor de ligging van de boringen, zie afb. 10.

Afb. 10. De locaties van de boringen.

4.2.2 Archeologie

Het (nog deels) intacte landschap van vóór 1421 is in boring 2 en 3 aangetroffen. Hier is een komkleilaag aanwezig. In boring 3 waren hierin veenbrokjes en mogelijk enkele houtskoolspikkels aanwezig. Dit kan wijzen op landbouwactiviteiten uit de periode vóór 1421. Het verdronken landschap ligt op een diepte tussen 4,7 m (B3) en 4,9 m – mv (B2). In de top van het Merwededek zijn geen aanwijzingen aangetroffen voor archeologische waarden uit de Nieuwe Tijd.

5. Conclusies en aanbeveling

Op 20 juni 2011 is een inventariserend booronderzoek uitgevoerd in een deel van het plangebied "Post 120" aan de Johan de Wittstraat 120 te Dordrecht. Voorafgaande is een bureauonderzoek uitgevoerd. Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen kan het volgende worden geconcludeerd:

1. Hoe is de bodemopbouw in het plangebied? En specifiek, wat is de diepteligging en conservering van het "verdrongen" (laatmiddeleeuwse) landschap?

Het diepst gelegen, aangeboorde pakket is een veenafzetting. De (onverstoorde) top ligt tussen 4,8 en 5,6 m onder het huidige maaiveld. Hierop is een komafzetting aanwezig die dateert uit de periode midden IJzertijd - Middeleeuwen. De top ligt tussen 4,9 en 4,7 m onder het huidige maaiveld en is deels geërodeerd door het water van het Bergsche Veld, het zoetwatergetijdengebied dat ontstond na de St. Elisabethsvloeden tussen 1421 en 1424. Hierbij is een pakket zand en klei afgezet met een dikte van circa 350 cm, het Merwededek. Het bovenste bodempakket is opgebracht in de 20^e eeuw en heeft een dikte van circa 140 cm. Zowel dit opgebrachte pakket als de top van het onderliggende Merwededek zijn deels vergraven, lokaal tot een diepte van 280 cm.

2. Zijn er archeologische indicatoren aanwezig die wijzen op de aanwezigheid van bewoningssporen uit, met name, de Late Middeleeuwen En zo ja, wat zijn hiervan de aard, locatie en diepteligging?

In de top van de "verdrongen" komafzetting van vóór 1421 zijn enkele veenbrokjes en mogelijke houtskoolresten aanwezig die kunnen wijzen op landbouwactiviteit, vermoedelijk uit de Late Middeleeuwen. Dit is aanwezig tussen 4,7 en 4,9 m onder het huidige maaiveld.

Er zijn geen aanwijzingen voor de aanwezigheid van andere, dan bovengenoemde archeologische waarden aangetroffen. Eventueel aanwezige bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd vanaf de 17^e eeuw, zijn zeer waarschijnlijk verstoord door latere bouwactiviteiten in de 19^e – 20^e eeuw.

Aanbeveling

Het doel van dit onderzoek is als volgt omschreven:

Ten aanzien van de resultaten van het veldwerk dient te worden vastgesteld of er mogelijk archeologische waarden verstoord zullen worden. Zo ja, dan dient een aanbeveling geformuleerd te worden met betrekking tot de omgang met deze archeologische waarden.

Op basis van de resultaten van dit onderzoek kan gesteld worden dat de kans klein is dat er bij de voorgenomen werkzaamheden behoudenswaardige archeologische waarden verstoord zullen worden.

Beschermende maatregelen of aanvullend archeologisch onderzoek is niet noodzakelijk.

De beslissing hierover wordt genomen na toetsing van dit rapport door de bevoegde overheid, de gemeente Dordrecht. Hierover dient contact opgenomen te worden met mevr. J. Hoevenberg, senior archeoloog, afdeling Ruimtelijke Realisatie van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4905.

Voor vragen over de conclusies en aanbevelingen in dit rapport kan contact worden opgenomen met dhr. M.C. Dorst, senior archeoloog, afdeling Ruimtelijke Realisatie van de gemeente Dordrecht, tel. (078) 770 4904 .

Literatuur

Baarsel, M. van, 1992: *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts Veerhoofd. De straatnamen van de historische binnenstad van Dordrecht*. Hilversum.

Beeldbank Stadsarchief gemeente Dordrecht <http://sa-dordrecht.cust.iaf.nl/>

Boer, G.H., de & E. van der Laan, 2008: Plangebied Kromhout 151-161 Gemeente Dordrecht. Archeologisch vooronderzoek: een bureau- en inventariserend veldonderzoek. *RAAP-rapport 1746*.

Dorst, M.C. in prep: Een inventariserend archeologisch onderzoek in het plangebied Gezondheidspark, deellocatie zwembad Aqua Pulca. In: *Dordrecht Ondergronds 17*. Gemeente Dordrecht, Afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie.

Dorst, M.C. & De Boer, G.H., 2011: Gemeente Dordrecht, Plangebied Waterberging Papeterspad. Een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen. *Dordrecht Ondergronds 13*. Gemeente Dordrecht, Afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie.

Dorst, M.C. 2011: Gemeente Dordrecht, Plangebied Spuiweg 17/19. Een bureauonderzoek en een inventariserend veldonderzoek door middel van boringen. *Dordrecht Ondergronds 20*. Gemeente Dordrecht, Afdeling Ruimtelijke Realisatie/Archeologie.

Ham, W. Van der, 2003: *De Grote Waard, geschiedenis van een Hollands landschap*. Uitgeverij 010, Rotterdam.

Paalman, B.D.S., et al., 2002: *Basisrapportage opgraving Spuiweg / Spuiboulevard*. Dordts Archeologisch Centrum, gemeente Dordrecht.

Afkortingen

ARCHIS	Archeologisch Informatiesysteem van de RCE
mv	maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvE	Programma van Eisen
RCE	Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Bijlage 1. boorbeschrijvingen

